



Fai 'e Elder Richard J. Maynes
'O e Kau Fitungofulú

Ko e Fokotu'u 'o ha 'Api 'Oku Fakatefito 'ia Kalaisí

'Oku mahino kiate kitautolu pea tau tui ki he natula ta'engata 'o e fāmilí. 'Oku totonu ke ue'i kitautolu 'e he mahino mo e tui ko 'ení ke tau fai 'a e me'a kotoa pē 'i hotau mālohí ke fokotu'u ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisí.

Ne u 'ilo'i he kamata'anga 'o 'eku ngāue fakafaifekau 'i 'Ulukuai mo Palakuaí ko e taha 'o e ngaahi me'a na'e sai'ia taha ai 'a kinautolu na'e fie 'ilo lahi ange ki he Siasi 'o Sīsū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, ko 'etau tokāteline fekau'aki mo e fāmilí. Ko hono mo'oni, na'e manako e kau fiefanongo ne nau fekumi ki he mo'oni, talu pē mei hono toe fakafoki mai 'o e Ongongolelei 'o Sīsū Kalaisí, 'i he tokāteline ko ia 'oku pehē 'e lava ke fakataha 'a e fāmilí 'o ta'engatá.

Ko ha konga mahu'inga e tefito 'i mo'oni 'o e fāmilí ta'engatá 'i he palani lahi 'a e Tamai Hēvaní ma'a 'Ene fānaú. 'Oku makatu'unga 'a e palani ko iá 'i he mahino 'oku 'i ai hotau fāmilí fakalangí mo hotau fāmilí fakaemāmani. 'Oku ako'i kiate kitautolu 'e he 'Aposetolo ko Paulá ko e Tamai Hēvaní 'a e tamai 'a hotau ngaahi laumalié.

"Ke nau kumi ki he 'Eikí . . . [pea] nau ma'u ia, . . .

"He 'oku tau mo'ui mo ngaueue, mo nofo pē . . . He ko hono hako foki 'a kitautolu."¹

Ko 'etau hoko ko e fānau 'a e Tamai Hēvaní 'ofá ko ha tefito 'i mo'oni ia 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí, na'a mo 'etau fānaú 'oku nau talaki hono mo'oni 'i he'enua hiva'i e hiva palaimeli ko e "Fānau Au 'a e 'Otuá." 'Oku mou manatu 'i hono fakaléa?

*Fānau au 'a e 'Otuá,
Kuó Ne fekau mai,
Ke u ha'u ki he māmaní
Mo e ongo mātu'a:
Taki au, 'eva mo au
Ke u 'ilo 'a e halá.
Ako'i au ke u fai lelei
Ke nofo mo ia ha 'aho.²*

'I he'etau 'ilo'i 'oku 'i ai hotau fāmilí fakalangí 'oku tokoni ia ke mahino kiate kitautolu 'a e natula ta'engata 'o hotau ngaahi fāmilí fakaemāmani. 'Oku ako'i mai 'e he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá ko e fāmilí ko e uho ia 'o e fokotu'utu'u 'o hēvaní: "Pea ko e feohi fakakāinga 'a ia 'oku 'iate kitautolu 'i hení 'e 'iate kitautolu ia 'i ai, ka 'e ō fakataha ia mo e nāunau ta'engatá."³

'Oku mahu'inga 'aupito ke mahino e natula ta'engata 'o e fāmilí ke mahino ai e palani 'a e Tamai Hēvaní ma'a 'Ene fānaú. He 'oku loto 'a e filí ke ne fai 'a e me'a kotoa pē 'i hono



mālohí ke faka'auha e palani 'a e Tamai Hēvani. 'I he'ene feinga ke iku-na'i e palani 'a e 'Otuá, 'okú ne 'ohofi ai e fāmilí 'o hangē ko ia kuo te'eki ke ne fai kimu'á. Ko e ní'ihí 'o e ngaahi mahafu mālohi ange 'okú ne faka'ao-nga'i ki aí ko e siokitá, mānumanú, mo e ponokalafí.

'Oku 'ikai taumu'a 'a Sētane ia ke tau fiefia 'o ta'engata. 'Okú ne 'ilo'i ko ha founa ke mamahi ai 'a e tangatá mo e fefiné 'o hangē pē ko iá ko hono maumau'i 'enau ngaahi fetu'utaki fakafāmilí 'a ia 'e malava ke ta'engatá. Koe'uhí ko e mahino kia Sētane ko e fiefia mo'oni 'i he mo'uí ni pea 'i he nofo ta'engatá 'oku ma'u ia 'i he fāmilí, 'okú ne fai ai 'a e me'a kotoa 'i hono mālohí ke faka'auha ia.

'Oku ui 'e he palōfita ko 'Alamá 'o e kuonga mu'á 'a e palani 'a e 'Otuá ma'a 'Ene fānaú "ko e palani lahi 'o e fiefiá."⁴ Kuo fai mai 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'a ia 'oku tau poupu'i ko e kau palōfita, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahaá, 'a e fale'i fakalaumālie ko 'ení fekau'aki mo 'etau fiefiá mo e mo'ui fakafāmilí: "Ko e fāmilí ko e tu'utu'uni ia 'a e 'Otuá. Pea 'oku mahu'inga 'a e mali 'a e tangatá mo e fefiné ki He'ene palani ta'engatá. 'Oku ma'u ai 'e he fānaú ha totonu ke fanau'i kinautolu 'i he ngaahi ha'i 'o e nofo malí, pea ke ohi hake kinautolu 'e ha tamai mo ha fa'ē 'okú na tauhi 'a e ngaahi fuakava 'o e malí 'i he faitōnunga kakato. Ko e fiefia ko ia 'i he mo'ui fakafāmilí 'oku meimei ke toki a'usia pē ia 'i he taimi kuo langa ai 'a e fāmilí 'i he ngaahi akonaki 'a e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí."⁵

Kuo pau pē ke ma'u e fiefia ko 'eni na'e lea ki ai 'a 'Alamá mo e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kimuí ni maí, 'i 'api mo e fāmilí. 'E ma'u ia 'o lahi 'aupito 'o kapau te tau fai 'a e me'a kotoa 'i hotau mālohí ke fokotu'u ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi.

Ne u ako mo Sisitā Meini ha ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'i he'ema kamata fokotu'u ko ia ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi 'i he kamata'anga pē 'ema nofo malí. Ne ma kamata 'aki



'ema muimui ki he fale'i 'a e kau taki hotau Siasí. Na'á ma tānaki fakataha mai 'ema fānaú 'o fakahoko fakauike 'a e efiafi fakafāmilí 'i 'apí pea pehē ki he lotu mo e ako folofola faka'ahó. Na'e 'ikai faingofua ma'u pē 'eni, pe faingamālie lelei, pe lava lelei, ka na'e 'alu pē taimí mo e hoko e fanga ki'i fakataha ko 'ení ko ha tukufakaholo fakafāmilí ne mau mata'ikoloa 'aki.

Ne ma 'ilo'i he 'ikai manatu'i 'e he'ema fānaú he kongá ki mui 'o e uiké 'a e me'a kotoa kau ki he lēsoni efiafi fakafāmilí 'i 'apí, ka te nau manatu'i na'a mau fakahoko ia. Ne ma 'ilo'i mahalo he 'ikai ke nau manatu'i 'i 'apiako he kongá ki mui 'o e 'ahó, e ngaahi fo'i lea pau 'i he folofolá pe 'i he'ema lotú, ka te nau manatu'i na'a

mau lau folofola pea na'a mau lotu. 'E kāinga, 'oku 'i ai ha mālohi lahi mo ha malu'i ma'atautolu mo hotau to'u tupú 'i he'etau fokotu'u ha ngaahi tukufakaholo fakasilesitale 'i hotau 'apí.

'Oku tokoni 'etau ako, ako'i, mo mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí 'i hotau ngaahi 'apí ke tau fa'ufa'u ha feitu'u 'e lava ke 'afio ai e Laumālié. 'I he'etau fokotu'u e ngaahi tukufakaholo fakasilesitale ko 'ení 'i hotau ngaahi 'apí, te tau lava ai ke ikuna'i e ngaahi tukufakaholo hala 'a e māmaní pea tau ako ke fakamu'omu'a e ngaahi fie ma'u mo e ngaahi me'a 'oku tokanga ki ai e ní'ihí kehé.

Ko e fatongia ia 'o e ongomātu'a mo e fānaú ke fokotu'u ha 'api 'oku

fakatefito 'ia Kalaisi. 'Oku fatongia 'aki 'e he mātu'ā hono ako'i 'enau fānaú 'i he 'ofa mo e mā'oni'oni. 'E 'ekea mei he mātu'ā 'i he 'ao 'o e 'Eikí 'a e founa na'a nau fakahoko 'aki honau ngaahi fatongia topupapú. 'Oku ako'i 'e he mātu'ā 'enau fānaú 'i he lea pea *fakafou* 'i he fa'ifa'itaki'anga. 'Oku fakatāta'a 'e he fo'i maau ko 'eni ko e "The Echo" (Ko e 'Ekó) na'e fa'u 'e C. C. Milá, 'a hono mahu'inga 'o e mātu'ā mo 'enau kaunga ki hono tāki-ekina 'enau fānaú ki he lelei:

*'Na'e 'ikai ko ha lami ka ko ha sipi
 'I he talanoa fakatātā 'a Sisū ki he hē
 'a e sipi,
 Ko ha sipi hē kuó ne lahi
 Mei he toko hivangofulu mā hiva
 ne 'i ai.
 Ko e hā ka tau kumi ai 'a e sipi
 Pea lotu fakamātoato mo 'amanaki?
 He 'oku fakatu'utāmaki ka fehālaaki
 'a e sipi:
 He te nau taki 'o hē mo e fanga lamí.
 'E muimui e fanga lamí he fanga sipi,
 Ki ha feitu'u pē te nau 'alu ki ai.
 Ka fehālaaki e sipi,
 'ikai fuoloa kuo fehālaaki mo e
 fanga lamí.
 Ko ia e kole fakamātoato ki he
 fanga sipi
 'Ofa mai ā 'i he fanga lami 'o e 'aho ní,
 He ka hē atu e fanga sipi
 Ko e mole lahi 'e hoko ai
 Faka'ofā ē ka ko e fanga lamí.⁶*

'Oku fakahā mai 'e he 'Eikí kiate kitautolu 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 'a e nunu'a 'e hoko ki he mātu'a 'oku nau taki 'enau fānaú ke nau hē mei he halá: "Pea ko e tahá, kapau 'oku ma'u ha fānaú 'e ha ongomātu'a 'i Saione . . . 'a ia 'oku 'ikai te nau ako'i 'a kinautolu ke nau 'ilo'i 'a e tokāteline 'o e fakatomalá, tui kia Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí, pea mo e papitaisó mo e foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni 'i he hilifaki 'o e nimá, . . . 'e 'i he 'ulu 'o e mātu'ā 'a e angahalá."⁷

'Oku faingata'a ke fakamatala 'i 'o fu'u tōtu'a 'a hono mahu'inga ki he mātu'ā ke ako'i e ngaahi tukufakaholo fakasilesitalé ki he 'enau fānaú 'i he leá mo e fa'ifa'itaki'angá. 'Oku 'i

ai foki mo e fatongia mahu'inga 'o e fānaú 'i hono fokotu'u 'o ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi. Te u vahevahe atu ha talanoa nounou ne toki fai kimuí ni mai 'e Uili, ko hoku mokopuna tangata ta'u valú, 'o fakatāta'a 'i ai 'a e tefito 'i mo'oni ko 'eni:

"'Oku ou manako he heka hōsí mo e lafo maea mo 'eku tamaí. 'Oku fi fakataha ha ngaahi tu'oni afo kehekehe 'i ha maea ke mālohi. Kapau ko e tu'oni afo pē 'e taha 'i he maeá, he 'ikai lava e ngāue 'oku faka'aonga 'i ia ki ai. Ka koe'uhi ko e lahi 'a e ngaahi tu'oni afo 'oku nau ngāue fakatahá, 'oku lava ke tau faka'aonga 'i ia 'i ha ngaahi founa kehekehe pea toe mālohi foki.

"'Oku lava ke hangē e ngaahi fāmilí ko ha maeá. Kapau ko e toko taha pē 'oku ngāue mālohi mo fai e me'a 'oku totonú, he 'ikai ke mālohi e fāmilí 'o hangē ko ha ngāue fakataha 'a e tokotaha kotoa pē ke nau fetokoni'aki.

"'Oku ou 'ilo 'oku ou tokoni ki hoku fāmilí 'i he'eku fai 'a e me'a totonú. 'I he'eku angalelei ki hoku tuofefine ko 'Isapelá, 'okú ma fiefia pea 'oku fiefia ai 'eku fa'eé mo 'eku tamaí. Ka fie fai 'e he'eku fa'eé ha fa'ahinga me'a, te u lava 'o tokoni ki ai 'aki ha'aku va'inga mo hoku ki'i tokoua ko Sioó. 'Oku lava foki ke u

Totimani, Siamane



tokoni ki hoku fāmilí 'aki 'eku tauhi ke ma'a hoku lokí mo tokoni fiefia 'i ha fa'ahinga me'a pē te u lava. Ko au foki 'oku lahi taha he fānaú 'i hoku fāmilí, pea 'oku ou 'ilo 'oku mahu'inga ke u hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei. Te u lava 'o feinga 'aki hoku lelei tahá ke fili ki he me'a totonú pea muimui 'i he ngaahi fekaú.

"'Oku ou 'ilo 'e lava e fānaú 'o tokoni ke mālohi honau fāmilí 'o hangē ha maea 'oku mālohí. 'I he taimi 'oku fai ai 'e he tokotaha kotoa pē honau lelei tahá mo ngāue fakatahá, 'e lava ke fiefia mo mālohi e fāmilí."

'I he taimi 'oku tokanga 'i ai 'e he mātu'ā honau fāmilí 'i he 'ofa mo e mā'oni'oni pea ako'i ki he 'enau fānaú 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi 'i he lea mo *fakafou* 'i he fa'ifa'itaki'angá, pea 'ofa 'a e fānaú mo poupu ki he 'enau mātu'ā 'aki 'enau ako pea mo'ui 'aki 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni 'oku ako'i ange 'e he 'enau mātu'ā, 'e ma'u leva ai e ola ko hano fokotu'u 'o ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi.

'E kāinga, 'i he 'etau kau ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku mahino kiate kitautolu pea tau tui ki he natula ta'engata 'o e fāmilí. 'Oku totonu ke ue'i kitautolu 'e he mahino mo e tui ko 'ení ke tau fai 'a e me'a kotoa pē 'i hotau mālohí ke fokotu'u ha 'api 'oku fakatefito 'ia Kalaisi. 'Oku ou fakamo'oni atu, 'i he 'etau feinga ko ia ke fai 'ení, 'e toe kakato ange ai 'etau mo'ui 'aki 'a e 'ofa mo e ngāue tokoni na'e fakafōtunga mai 'i he mo'ui mo e fakalelei 'a hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisi, pea 'e tupu mei ai 'a e lava ke tau ongo'i 'oku hangē pē hotau ngaahi 'apí ko ha hēvani 'i he māmaní. 'I he huafa 'o Sisū Kalaisi, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ngāue 17:27–28.
2. "Fānaú Au 'a e 'Otua," *Himi*, fika 193.
3. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 130:2; vakai foki, Robert D. Hales, "The Eternal Family," *Ensign*, Nov. 1996, 64.
4. 'Alamá 42:8.
5. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona*, 'Okatopa 2004, 49.
6. C. C. Miller, "The Echo," in *Best-Loved Poems of the LDS People*, ed. Jack M. Lyon and others (1996), 312–13.
7. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:25; ko e toki tānaki atu e fakamafá.